

Araştırma Makalesi

ESKİ VE ORTA TÜRKÇE METİNLERİNDE AD AKTARMASINA DAYALI KIYAFET ADLARI

Salih KÖSE*

Öz

Nesneleri, kavramları, olayları ya da durumları adlandırmanın temelde iki yolu vardır. Bunlardan birincisi alıntı sözcükler kullanmak, diğeri ise dilde var olan sözcükleri kullanmaktır. Dilde var olan sözcükler; türetme, birleştirme ya da o sözcüklere yeni anlamlar yükleme yollarıyla herhangi bir varlığa ad olabilir. Sözcüklere yeni anlamlar yükleme söz konusu olduğunda ad aktarması ve deyim aktarması kavramları karşımıza çıkmaktadır. Türkiye dilcilik geleneğinde *adaktarımı*, *düzdeğişmece*, *mecaz-ı mürsel*, *mürsel mecaz* ya da *metonimi* terimleri ile karşılanan *ad aktarması*, “anlatılmak istenen kavram kullanılmadan, ilgili olduğu başka bir kavram aracılığıyla anlatılması” şeklinde tanımlanmaktadır. Türk dilinin söz varlığında aktarmaya dayalı hatırı sayılır miktarda adlandırma görülmektedir. Türkiye Türkçesinde bir organ adı olan *boyun* sözcüğünün “elbise yakası” anlamında kullanılması, *Beştepe* yer adının “Cumhurbaşkanlığı makamı” anlamında kullanılması akla gelen ilk örneklerdendir. Bu kapsamda kıyafet adlarında da önemli miktarda ad aktarması olayı görülmektedir. Türk dilinin değişik dönemlerinde kullanılan kıyafet adları leksik-semantik açıdan değerlendirildiğinde, bunların önemli bir kısmında ad aktarmasının etkili olduğu görülmektedir. Makalemizin konusunu, Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerindeki ad aktarmasına dayalı kıyafet adları oluşturmaktadır. Çalışmamız kapsamında Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait, içlerinde edebî ve öğretici nitelikte yazılmış metinlerle sözlükler bulunan yirmi dört metin taranmış; tarama sonucunda 41 kıyafet

Geliş Tarihi: 09.07.2018

Kabul Tarihi: 22.08.2019

Makalenin Künyesi:

Köse, S. (2019). “Eski ve Orta Türkçe Metinlerinde Ad Aktarmasına Dayalı Kıyafet Adları”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 48, 245-268.

DOI: 10.24155/tdk.2019.119

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, osmankose2004@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-1377-2387

adında ad aktarması olayının etkili olduğu; aktarmanın gerçekleşmesinde kumaş-kıyafet, malzeme-ürün, nitelik-nesne, eylem-nesne, işlev-nesne ve parça-bütün ilgilerinin etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Eski Türkçe, Orta Türkçe, kıyafet adları, metonimi, ad aktarması.

Metonymic Clothing Names in Old and Middle Turkish Texts

Abstract

There are two main ways to name objects, concepts, events or states. The first of these is to use borrowing words and the other is to use the words existing in language. The words existing in language can be a name for any entity by derivation, combination or semantic change. When it comes to semantic change, the concepts *metonymy* and *metaphor* appear. In Turkish linguistics tradition is *metonymy* which is defined as “without use of a concept to describe a concept that is related to another through” usually known as *ad aktarması*, *adaktarımı*, *düzdeğişmece* or *mecâz-ı mürsel*. There is a considerable amount of metonymic nomenclature in the vocabulary of the Turkish language. The use of word *boyun*, a Turkish organ name, in the meaning of “dress collar” or the word *Beştepe*, a Turkish place name, in the meaning of “presidential authority” are the first examples to mind. In this context, the significant amount of metonymic nomenclature is also seen in clothing names. When clothing names used in different periods of the Turkish language are studied in terms of lexical-semantic, a significant part of them seem to be influenced by the phenomenon of metonymy. The subject of this article is the metonymic clothing names in Old and Middle Turkish periods. Within the scope of our work twenty four texts of the Old and Middle Turkish periods written in different types like literary, didactic, dictionary etc. have been searched. As a result of research, it was found that metonymy has been effective in clothing names.

Keywords: Old Turkish, Middle Turkish, clothing names, metonymy, name transfer.

Giriş

Nesneleri, kavramları, olayları ya da durumları adlandırmanın çeşitli yolları olabilir. Söz gelimi, hayatımıza yeni giren bir nesneyi adlandırmak için alıntı bir sözcük kullanabilir (ör. televizyon) ya da kendi öz sözcüklerimizle adlandırma yoluna gidebiliriz (ör. bilgisayar). Bu ad verme yollarından biri de nesneleri ve kavramları, çeşitli açılardan ilgili oldukları başka nesne ve kavramlar kullanarak adlandırmaktır. Bu durum bir yandan insani bir eylem olan adlandırma ihtiyacını gidermekte diğer yandan da sözcüklere yeni anlamlar yükleyerek dilin ifade imkânlarının genişlemesini sağlamaktadır.

Çok anlamlılığı sağlayarak bir dilin söz varlığını zenginleştiren bu anlam olaylarından biri de ad aktarmasıdır. Ad aktarması, Türkiye dilcilik geleneğinde *adaktarımı*, *düzdeğişmece*, *mecazımürsel*, *mürsel mecaz* ya da *metonimi* terimleri ile de karşılanmaktadır.

Makalemizin ilk bölümünde ad aktarması kavramı ile ilgili değerlendirmelere yer verilecek, ikinci bölümde ise Eski ve Orta Türkçe metinlerinde karşımıza çıkan ad aktarmasına dayalı kıyafet adları üzerinde durulacaktır. Makalede kullanılan malzeme, Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait, içlerinde edebî ve öğretici nitelikte yazılmış metinlerle sözlükler bulunan yirmi dört farklı metinden alınmıştır. Bütünlüğü sağlamak amacıyla, kıyafet adlarının tarihî lehçelerdeki görünümünün yanı sıra çağdaş lehçelerde aldıkları şekiller de verilmiştir. Sözcüklerin metinde geçtikleri yerler, metnin adının hemen yanında yay ayrıç içerisinde verilmiştir.

I. Ad Aktarması Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Dil biliminin en eski kavramlarından biri olan ad aktarması (Yun. metonümia, Fr. metonymie, İng. metonymy, Alm. Metonymie, Namensvertauschung, Vertauschung, T. ad aktarması, metonimi), eski retorikçilerden günümüzün modern dil bilimcilerine varıncaya kadar kaynakların tamamında “bir kavramın ilgili ya da bağlantılı olduğu başka bir kavram aracılığıyla anlatılması” şeklinde tanımlanmaktadır (Bkz. Aksan, 1999: 69; Kerimoğlu, 2014: 217; Hazar ve Tarhan, 2013: 14; Bayraktar, 2017: 174; Hengirmen, 2009: 8-9; Aydın, 2014: 119-120; Üçok, 2004: 95; Günay, 2007: 79; Nerlich, 2006: 110; Taylor, 1995: 121). Ad aktarmasının en eski tanımının *Rhetorica ad herennium*'da yapıldığını ifade eden Nerlich, buradaki tanımlamada birbirinin yerine kullanılan kavramların yakınlığına vurgu yapıldığını söylemektedir (Nerlich, 2006: 109). 20. yy.da Saussure ile birlikte dil biliminin daha bilimsel temellere oturmasından sonra dil bilimciler ad aktarmasını, geleneksel anlayıştan farklı bir şekilde tanımlama yoluna gitmişlerdir. Modern tanımlamalarda daha çok *anlam alanı* (İng. domain), şema (İng. schema), çerçeve (İng. frame), *dizim* (İng. syntagme) ve *birleştirme* (İng. combination) (Nerlich, 2006: 110) gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Saussure'e göre dil, yatay ve düşey olmak üzere iki ana eksenenden oluşan bir sisteme göre işlemektedir. Dilin yatay eksenini oluşturan ve bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlanan birimler birleşimine *dizim* (syntagme), aralarında ortak özellikler bulunan öğelerin bellekte birbirine bağlanarak oluşturduğu düşey eksene ise çağrışım (paradigm) adı verilir. Dizimsel ilişki, aynı anda birlikte bulunan öğeler arasındaki ilişkidir. Bu durum iki öğeyi aynı anda söylememizi imkânsız kılar. Çağrışımsal ilişki ise aynı anda birlikte bulunmayan öğeler arasındaki ilişkidir (Saussure,

1998: 181-186). Ad aktarmasının oluşumu, dilin işleme sisteminin yatay eksenini yani dizim ile ilgilidir (Nerlich, 2006: 110). Sözelimi “başlık ‘baş için, başa uygun’ (*giyim*)” söz diziminde *giyim* ögesi düşerek anlamını, bir şekilde ilişkili olduğu *başlık* ögesine aktarır. Bu yolla aktarma gerçekleşmiş olur.

Jakobson, Saussure’ün dizim-çağırışım (syntagm-paradigm) karşıtlığını, *birleştirme-seçme* (combination-selection) şeklinde ele alır. Burada birleştirme eksenini, söz dizimsel yapıya, seçme eksenini ise her bir sözdizimsel yapı için seçilen sözcüklere karşılık gelir ve birleştirme eksenini *metonimi* (ad aktarması), seçme eksenini ise *metafor*’la (mecaz) ilişkilendirilir. Birleştirme ve metonimi ekseninde (Saussure’de “dizim”), her sözcük değerini, kendinden önceki ve sonraki terimden alır çünkü sözcüklerin belirli bir cümledeki değeri, bir araya getirildiklerinde oluşturdukları “bağlam”dan, seçme ve metafor ekseninde ise (Saussure’de “çağırışım”) her sözcüğün değeri, anlamsal ya da sessel benzerlik esasına göre işleyen birbirinin yerini alabilme özelliğinden kaynaklanır (Akgül, 2008: 15).

Türkiye’de yapılan çalışmalarda *metonimi* terimi kullanılmamaktadır. Ancak aynı kavramı ifade etmek için beş farklı terimin kullanıldığı görülmektedir: *ad aktarması*, *adaktarımı*, *düzdeğişmece*, *mecazımürsel* ve *mürsel mecaz*. Hengirmen *ad aktarması* terimini kullanmakta ve bunu “bir kavramı, bir oluşu, duyusu veya hareketi, bunların bir yönüyle bağlantı kurarak başka bir kavramın adıyla karşılama” şeklinde tanımlamaktadır (Hengirmen, 2009: 8-9). Aynı kavramı ifade etmek için *adaktarımı* terimini kullanan Üçok, bunun dilde çok anlamlılığı sağlayan etkenlerden biri olduğunu, adaktarımlarının asıl kavram ile mekân, zaman, sebep, parça, bütün vb. bakımlardan ilgili olduklarını ifade etmektedir (Üçok, 2004: 95). Günay, *düzdeğişmece* terimini kullanmakta ve bunu “bir kavramın doğrudan doğruya onu gösteren göstergeyle değil, ilgili, bağlantılı olduğu bir başka göstergeyle dile getirilmesi” şeklinde tanımlamaktadır (Günay, 2007: 79). Ad aktarmasının mecâzımürsel sanatını karşıladığını ifade eden Aydın, “bir sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeyen kullanmak” şeklinde bir tanım yapmakta ve göstergenin gerçek anlamının dışında kullanılmasını, engelleyici bir ipucu bulunmasını ve benzetme amacı olmaksızın yapılmasını, ad aktarmasının özellikleri olarak saymaktadır (Aydın, 2014: 119). Aksan, metoniminin Türkiye dilcilik geleneğinde *ad aktarması* ya da *mecaz-ı mürsel* terimleriyle karşılandığını ifade etmektedir. Yine, bazı araştırmacılar tarafından farklı bir anlam olayı olarak değerlendirilen *sinek doka*’yı¹ da, gayet yerinde bir tespitle, ad aktarmasının parçanın bütü-

1 Sinek doka (İng. synecdoche), parçanın bütünü, bütünün parçayı ya da materyalin nesneyi, nesnenin materyali ifade etmek için kullanıldığı anlam olayıdır. Örneğin, otomobil yerine onun bir parçası olan “dört teker” ifadesini kullanmak gibi.

nü (pars pro toto) ya da bütünüün parçayı (totum pro parte) ifade etmek için kullanıldığı bir türü olarak görmektedir (Aksan, 1999: 69; 1987: 131-132).

Görüldüğü gibi Türkiye’de yapılan çalışmalarda bir terim karmaşası söz konusudur. Yapılan tanımlar ve verilen örnekler birbirine benzemekle beraber bu terim karmaşası bunların farklı kavramlar olduğu algısını oluşturmaktadır.

Değişik anlam bilimi ya da dil bilimi çalışmalarında birbirinin yerine kullanılan iki kavram arasındaki ilginin ya da bağlantının ne olabileceği konusunda da çeşitli tespitler yapılmıştır. Buna göre ad aktarmasının söz konusu olabilmesi için iki kavram arasında şu ilgilerin bulunması gerekir: *içeren-içerik*, *parça-bütün*, *sanatçı-eser*, *kıyafet-insan*, *kurum-kişi*, *şehir-insan*, *şehir-yönetim*, *mekân-insan*, *ürün-insan*, *fiil-fail*, *madde-nesne* vb. (Nerlich, 2006: 111-112; Taylor, 1995: 122-123; Günay, 2007: 80-81). Bunlar, aktarmanın türleri olarak da değerlendirilebilir. Yani ad aktarması, oluşum yollarına göre sınıflandırıldığında karşımıza yukarıdaki gibi bir tablo çıkar.

Birkaç örnek verecek olursak, “Çayı ocağa koy.” cümlesinde içeren-içerik ilgisiyle bir aktarma yapılmıştır. Burada içerik (çay) söylenerek içeren (çaydanlık) kastedilmiştir. “Dickens üst rafta.” örneğinde sanatçı-eser ilgisiyle, “Burada yeni yüzlere ihtiyacımız var.” cümlesinde parça-bütün ilgisiyle, “Washington-Moskova müzakereleri” örneğinde ise şehir-yönetim ilgisiyle ad aktarması yapılmıştır (Örnekler Taylor 1995’ten uyarlanmıştır). “Bordo bereliler de operasyona dâhil oldu.” örneğinde ise kıyafet-insan ilgisiyle bir aktarma yapılmıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki ad aktarmasının gerçekleşebilmesi için iki kavram arasındaki ilginin bilindir/tespit edilebilir/anlaşılabilir nitelikte olması gerekir (Taylor, 1995: 123). Örneğin Ayşe’nin yaptığı kekler kastedilerek kurulan “Ayşe çok lezzetli.” cümlesinde, anlaşılabilir bir ürün-insan ilgisi bulunmadığı için aktarma da gerçekleşmemiştir.

Geleneksel ve modern dil biliminde üzerinde fazlaca durulan anlam olaylarından biri olan ad aktarması (metonimi) ile mecaz (metafor) arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Her iki anlam olayında da kavramlar arası ilgilerin kullanıldığı doğrudur. Ancak mecazda bu ilgi çoğunlukla “benzerlik” iken, ad aktarmasında parça-bütün, iç-dış, eser-yazar gibi benzerlik dışında başka ilgiler kullanılır. Erdem, mecazda zihni bir benzetme yolunun bulunmasının onu ad aktarmasından ayırdığını ifade eder (Erdem, 2004: 56). Nerlich ad aktarması (metonimi) ile mecaz (metafor) arasındaki diğer farkları şu şekilde sıralar:

“Metonimi, zaten iyi bilinen bir kavramı, yeni ve başka bir kavramla anlatmaktır; oysa metafor, anlaması ve ifade etmesi zor olan bir kavramı

yeni ve başka bir kavramla anlatmaktır. Metafor daha çok semantik bir süreçken metonimi, sentaktik bir kısaltma işidir. Metaforda iki kavram arasındaki ilgi, metaforu yapan kişi tarafından inşa edilir (İng. to create), metonimide ise iki kavram arasında zaten var olan ve bilinen bir ilgi kullanılır. Metonimiye oluşturan parça-bütün, sebep-sonuç gibi ilgiler kavramsal olarak yerleşik olduğu için metonimiye anlamak ve yorumlamak metafora göre daha az zahmet gerektirir. Oysa metaforda söylenen ile kastedilen arasındaki muhtemel ilgilerin sayısı sınırsızdır.” (Nerlich, 2006: 110-111).

Kerimoğlu, mecazın seçme ve değiştirmeye dayalı paradigmatik bir işlem; ad aktarmasının ise dizimsel bir işlem olduğunu örneklendirmek için “Enflasyon tüm kazancımızı yedi.” ve “Yaşar Kemal’i okudun mu?” cümlelerini kullanır. Araştırmacıya göre “Enflasyon tüm kazancımızı yedi.” cümlesinde mecaz, “Yaşar Kemal’i okudun mu?” cümlesinde ise ad aktarması vardır. İlk cümlede mecaz tamamen kavramsaldır ve dizimden önce zihinde gerçekleşmiştir. İkinci cümlede ise daha önceki bir dizimden (Yaşar Kemal’in kitapları) düşürülen *kitap* sözcüğü, anlamını hemen yanındaki *Yaşar Kemal* adına aktarmıştır (Kerimoğlu, 2014: 217).

Bazı durumlarda ad aktarması, mecazların oluşumunda bir araç olarak kullanılabilir (Tufar, 2010: 30). Söze güzellik katmak ya da sözün etkisini artırmak amacıyla iç-dış, parça-bütün, eser-yazar gibi bazı ilgilerle oluşturulan aktarmalar bu aşamanın ardından bir benzerlik ilgisiyle *mecaz* alanına geçebilmektedir. Erdem, bu durumu “metonimik özellikler kullanılarak bir kavramın başka bir kavram üzerine şemalanabilmesi” şeklinde ifade etmektedir (Erdem, 2004: 57). Buna göre temel anlamı “görme organı” olan *göz* sözcüğünün “Bir çift gözün bize doğru yaklaştığını gördük.” cümlesindeki anlamı, parça-bütün ilişkisi içerisinde, ad aktarmasına dayalı bir anlamdır. Sözcüğün “nazar” anlamı ise bir mecazdır. “Beş altı pençe bir olmuş boğazlamakta bizi!” (Mehmet Akif Ersoy) dizesinde ad aktarmasına dayalı bir mecaz söz konusudur. Burada onun bir parçası olarak pençe, yırtıcı hayvanın kendisini ifade etmek için kullanılmakta ve aktarma oluşmaktadır. Bu aşamanın ardından yırtıcı hayvanın saldırganlığı ile düşmanın saldırganlığı birleştirilerek mecaz alanına geçilmektedir (Koç, 2015: 393).

Ad aktarması ile bağlantılı başka bir kavram ise *meronimi*’dir. Ad aktarması bir anlam olayı iken meronimi (Yun. *meros* “parça” ve *onoma* “isim”), biçimsel ve sözlüksel anlam biliminde kullanılan bir sınıflandırma sistemidir (Tufar, 2007: 75). Bir örnekle ifade edecek olursak, bu sınıflandırma sistemine göre *göz* (parça), *baş*’ın (bütün) bir meronimidir. Ancak ne *göz* ifade etmek için *baş* ne de *baş* ifade etmek için *göz* kullanılır. Çünkü meronimide parçanın bütünü ya da bütünün parçayı ifade etmek için

kullanılması söz konusu değildir. Parçanın bütünü ya da bütünün parçayı ifade etmek için kullanıldığı durumlar zaten ad aktarması olarak adlandırılmaktadır.

Özetle ad aktarması, aynı dizimde kullanılan sözcüklerden birinin anlamının, iç-dış, parça-bütün, şehir-insan ya da eylem-nesne gibi çeşitli ilgiler kullanılarak dizimdeki diğer sözcüğün üzerine aktarılmasıdır. Anlamın aktarıldığı kavramlar arasında benzerlik ilgisinin bulunmaması mecazdan, sözcüklerin birbirinin yerine kullanılabilmesi ise meronimiden ayrılan özelliğidir.

II. Eski ve Orta Türkçe Metinlerinde Ad Aktarmasına Dayalı Kıyafet Adlandırmaları

Bu bölümde Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde gördüğümüz kıyafet adları, aktarmayı oluşturan ilgilere göre sınıflandırılarak verilecektir.

II. 1. Kumaş-Kıyafet İlgisiyle Oluşanlar

1. aba: Arapçadan dilimize geçen ve birincil anlamı “yünün dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş” (*TS*: 1) olan *aba* kelimesi zamanla, bu kumaştan imal edilen şalvar, potur, cepken, yelek, cübbe, yağmurluk, mest ve terlik gibi kıyafetleri ifade etmek için de kullanılır olmuştur. Ancak bunlar arasında en çok palto için kullanılır. *Aba*, kalın ve yünlü bir kumaş olduğu için, bundan imal edilen kıyafetler de genellikle kışlık kıyafetlerdir (Koçu, 1969: 7).

Kelimenin Türk dili coğrafyasındaki dağılımına bakıldığında, Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Gülistan Tercümesi*'nde (157.13) “yünden yapılmış kaba kumaş ve bu kumaştan giyecek” (Karamanlıoğlu, 1978: 195), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Kıssa-yı Yûsuf*'ta (D58r.17, K58r.8, A52r.2, M79/9, D54v.13) “yünden dövülerek yapılan yakasız uzun üstlük” (Cin, 2011: 411), *Cem Sultan Divanı*'nda (B 4b) “yünden yapılmış bir çeşit kaba kumaş, aba” (Ersoylu, 1989: 285) anlamlarıyla kullanılmış olduğu, çağdaş lehçelerden ise Türkiye Türkçesi (*TS*: 1), Kazak Türkçesi (*KTTS*: 11) ve Özbek Türkçesinde (*ÜTİL* I: 27) varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bunlardan Kazak ve Özbek Türkçelerinde kumaş anlamını kaybetmiş, sadece kıyafet anlamını korumuştur. Kelimenin kıyafet anlamlarında kumaş-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması söz konusu olmuştur.

2. ağı: Göktürk Yazıtları'ndan beri Türk dilinin söz varlığında yerini alan *ağı* kelimesi, çok geniş bir anlam alanına sahiptir. Kelime yazıtlarda *ağı* “ipekli kumaş” (Tekin 2003: 237); Eski Uygur Türkçesinde *ağı* “servet, varlık, hazine” (Caferoğlu, 1968: 6); Karahanlı Türkçesinde *ağı* “ipekli kumaş, hazine” (Üşenmez, 2006: 121); Harezmi Türkçesinde *ağı* “ibrişim

giyim” (Battal 1997: 7); Kıpçak Türkçesinde *ağı* “bir tür ipek” (Toparlı vd., 2007: 3) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Clauson kelimenin birincil anlamının “hazine” olduğunu, Türklerin en önemli hazineleri ipekli kumaşlar olduğu için sonradan bu anlamı da aldığını ifade etmektedir (Clauson, 1972: 78).

Özellikle Harezmi Türkçesindeki kullanımına baktığımızda, kumaş anlamından kıyafet anlamına geçişin olduğu görülmektedir. Diğer birçok kıyafet adında olduğu gibi burada da kumaş adı, kıyafetin anlamını da üzerine almış, kumaş-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması gerçekleşmiştir.

3. altınlu kemha: Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan satırarası Farsça-Türkçe sözlüklerden *Sihāhu'l-Acem*'de geçen (12a.7) ve “altından yapılmış kıyafet” (Altun, 2015: 168) şeklinde anlamlandırılan *altınlu kemha* adına, diğer tarihî ve çağdaş lehçelerde rastlanmamıştır.

Kemha sözcüğünün birincil anlamı “değerli ve süslü bir kumaş türü”dür (TS: 1384, Steingass, 1998: 1048). Ancak zamanla, bu kumaştan yapılan kıyafetlere de *kemha* denir olmuştur. Burada da yine kumaş-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması gerçekleşmiştir.

4. çekmen: “Yün kumaş; bu kumaştan dikilen, vücuda sarılan uzun elbise” anlamlarıyla kullanılan *çekmen* sözü, Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Ettuhfet-üz-Zekiyye*'de (11b.2) “cepken” (Atalay, 1945: 161), *Codex Cumanicus*'ta ise (43a.20, 64a.20) “kumaş, yün kumaş, çuha” (Argunşah ve Güner, 2015: 456-681) anlamlarıyla kullanılmıştır.

Kelime Türkiye Türkçesinde *çekmen* “yağmurluk” (DS III: 1116); Türkmen Türkçesinde *çäkmen* “deve yününden dikilen, astarsız dış giyim” (STY: 762); Kazak Türkçesinde *şekpen* “yünden dokunan dış giyim, cepken” (KTTS: 912); Tatar Türkçesinde *çikmen* “kalın ve kaba çuhadan dikilmiş üst giyim; belden kuşaklı uzun palto” (TTAS III: 427); Özbek Türkçesinde *çäkman* “yün kumaştan dikilen, erkeklerin giydiği kışlık elbise” (ÜTİL IV: 448); Yeni Uygur Türkçesinde *çekmen* “Asya modası bir tür kışlık pamuklu palto ve bu palto için kullanılan pamuk kumaş” (YUTS: 74) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Âsâmiddinâva Özb. *çäkman* sözünü Türkçe bir söz olarak kabul eder ve *çäk-* “çekmek” fiiline {-mân} eki getirilerek oluşturulduğunu ifade eder. Aslında başlangıçta *çäkman* sözü, deve veya koyun yününden “çekip basmak” yoluyla elde edilen kumaş çeşidini ifade eder, ancak daha sonra ad aktarması yoluyla, bu kumaştan yapılan giyim çeşidini de karşılar hâle gelmiştir (Âsâmiddinâva, 1981: 22). Aktarmayı oluşturan ilgi kumaş-kıyafet ilgisidir.

5. çuha: Orta Türkçe döneminden itibaren yazılı metinlerde varlığını tespit edebildiğimiz *çuha*, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde “çuha, cübbe, palto” (Ergin, 2009: 77) anlamlarında kullanılan, Farsçadan alıntı bir kelimedir. Kaynak dil olan Farsçadaki birincil anlamı “tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş”tır. Kumaş adınının, o kumaştan yapılan kıyafetleri de ifade eder hâle gelmesi bir ad aktarması olayıdır. Aktarmayı sağlayan ilgi, kumaş-kıyafet ilgisidir.

Çağdaş lehçelerden Türkiye Türkçesinde kelimenin hem kumaş hem de kıyafet anlamı tanıklanmaktadır. Türkiye Türkçesi yazı dilinde “tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş” (TS: 570) anlamıyla karşımıza çıkan kelime, ağzılarda, “bu kumaştan yapılan ceket vb.” (DS III: 1256-1258-1259-1300-1301) anlamını korumuştur. Kazak Türkçesinde *şuga* “sık tüylü, ince yün kumaş” (KTTS: 926); Tatar Türkçesinde *çuka* “cykho” (Vas IV: 377); Yeni Uygur Türkçesinde *cuva* “kürk, kışlık palto” (YUTS: 67) şeklindedir.

6. destar: Farsça bir alıntı olan *destar*, Harezmi Türkçesi metinlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*'de (28.6, 165.7, 165.8, 170.2, 178.8) “sarık, havlu, tül” (Yüce, 2014: 114), *Kışaşü'l-Enbiyâ*'da (95v.10, 95v.11, 95v.12, 98v.14, 143r.21, 143v.21, 220r.8) “sarık” (Ata, 1997: 169), *Mu'î-nü'l-Mürîd*'de (282.3, 368.4) “sarık bezi, tülbent” (Toparlı ve Argunşah, 2014: 214); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Ed-Dürretü'l-Müdiyye*'de (12b.4) “mendil” (Toparlı, 2003: 81), *Codex Cumanicus*'ta (52b.11) “örtü, masa örtüsü” (Argunşah ve Güner, 2015: 567); Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Kıssa-yı Yûsuf*'ta (D69r.6, A63r.8) “sarık, tülbent” (Cin, 2011: 517), *Bahşayış Lugati*'nde (28a) “sarık, tülbent” (Turan, 2001: 127) anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Kelime aslı itibarıyla “dokuma bez” anlamındadır, ad aktarması yoluyla baş giyimini de ifade eder hâle gelmiştir.

7. diba: Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Müseyyebnâme*'de (26.8) tanıklanan *diba*, söz konusu metinde “elbise, giysi” (Erdem, 2007: 390) anlamlarıyla kullanılmıştır. Kelime Türkiye Türkçesinde kumaş anlamıyla varlığını korumuştur: *diba* “esk. altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaş” (TS: 655)

Diba, aslı itibarıyla, üzerinde çiçekli nakışlar bulunan, bazen bu nakışlar arasına altın teller atılan, lüks, ipekli bir kumaştır (Koçu, 1969: 89). Zamanla kelime, kumaşı ifade etmenin yanı sıra bu kumaştan dikilmiş kıyafetleri de karşılar hâle gelmiştir. Kıyafet adlarının birçoğunda olduğu gibi, kumaşın kıyafetin kendisini ifade eder hâle gelmesi, ad aktarması yoluyla olmuştur.

8. kabâ: Arapça bir alıntı olan *kabâ*, *Divanü Lugati't Türk*'te (477.15) [*çekrek*] *kapa* “yünden yapılan kölelerin giydiği cepsiz kaftan” (Atalay,

2013: 140); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *İrşādü'l-Mülük ve's-Selâtin*'de (188b.3) *ķabā* “üste giyilen elbise, kaftan” (Toparlı, 1992: 543), *Kitābu fi'l-Fıkh bi Lisani't-Türki*'de (73b.24) “bir kumaş cinsi” (Ağar, 1989: 1012); Eski Anadolu Türkçesi sözlüklerinden *Sihāhu'l-Acem*'de (49b.1) *ķaba* “üste giyilen giysi” (Altun, 2015: 211) anlamlarıyla kullanılmıştır. Çağdaş lehçelerden Özbek Türkçesinde ise “uzun ve geniş üstlük” (*ÜTİL* V: 197) anlamıyla kullanılmaya devam etmektedir.

Kıpçak sahası metinlerinde kelimenin hem kumaş hem de kıyafet anlamının tanıklandığı görülmektedir. Bunlardan kumaş anlamı, kelimenin birincil anlamıdır, kıyafet anlamları ise ad aktarması yoluyla sonradan kazanılan anlamlardır. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, kumaş-kıyafet ilgisidir.

9. kars: Çince bir alıntı olarak en eski örneğine Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastladığımız *kars* kelimesi, *İyi ve Kötü Prens Hikayesi*'nde (II) “yünden ya da kıldan dokunmuş kumaş” (Hamilton, 1998: 182); *Divanü Lugati't-Türk*'te ise (348.19) “deve veya koyun tüyünden yapılan elbise” (Atalay, 2013: 273) anlamlarıyla kullanılmıştır.

İyi ve Kötü Prens Hikâyesi'ndeki kullanımından (qars toqı-), kelimenin birincil anlamının “yünden ya da kıldan dokunmuş kumaş” olduğu anlaşılmaktadır. Divan'daki “deve veya koyun tüyünden yapılan elbise” anlamı ise ad aktarması yoluyla kazanılmıştır. Aktarmaya neden olan ilgi, kumaş-kıyafet ilgisidir.

10. kilim: Farsça bir alıntı olan *kilim*, *Nehcü'l-Ferâdis*'te (95.6, 144.1, 144.2, 144.3, 144.7, 159.8, 164.8) “aba, çuha, hırka” (Ata, 1998: 242), *Codex Cumanicus*'ta (52b.5) “kilim” (Argunşah ve Güner, 2015: 505), *Gülistan Tercümesi*'nde (100.2, 151.8) “kilim, yaygı, derviş elbisesi” (Karamanlıoğlu, 1978: 302), *Süheyl ü Nevbahâr*'da (96.9, 127.5, 202.1, 214.5, 226.6) “kilim, aba, örtü, hırka” (Cin, 2012: 598) anlamlarıyla kullanılmıştır.

Kelimenin kaynak dil olan Farsçadaki birincil anlamı “yere serilen sergi”dir (Steingass, 1998: 1048). Orta Türkçe metinlerinde görülen “hırka, derviş elbisesi, derviş hırkası” anlamları ise kumaş-kıyafet ilgisiyle kazanılan, ad aktarmasına dayalı anlamlardır. Kıyafetin yapımında kullanılan kumaşın adı, kıyafetin anlamını da üzerine almıştır.

11. palās: Kelime Farsçadan alıntıdır. Birincil olarak “eski kilim, kaba yaygı, keçe” gibi anlamları karşılamaktadır (*TS*: 1877, *DS IX*: 3384). Orta Türkçe metinlerinden *Nehcü'l-Ferâdis*'te görülen (210.14, 395.15, 358.5, 358.14, 267.14, 358.8, 358.17) “keçe giysi” (Ata, 1998: 343) ve *Kıssa-yı Yûsuf*'ta görülen (B19r.1, D58r.17, K58r.8, A52r.2, M79/9, B21r.11,

B60v.9, MK19r.7, MK17r.3, M28/15, A13r.8) “aba, elbise” (Cin, 2012: 589) anlamları ise ad aktarmasına dayalıdır. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi kumaş-kıyafet ilgisidir.

12. şûf: Arapça bir alıntı olan *şûf*, Orta Türkçe döneminin Harezmi, Kıpçak ve Anadolu sahalarında yazılmış metinlerinde sıklıkla görülmektedir. Söz konusu metinlerdeki anlamları şu şekildedir: *Kıyaşû'l-Enbiyâ*'da (193r.7) “deve yününden elbise” (Ata, 1997: 573); *Codex Cumanicus*'ta (46b.4) “bir tür sertçe, ince yünlü kumaş” (Argunşah ve Güner, 2015: 558); *Bahşayış Lugati*'nde (13b.3) “yün, yapağı, keçi kılı; koyun veya keçi kılı” (Turan, 2011: 164).

Suf, aslında yünden ya da keçi kılından dokunmuş kumaşın adı iken zamanla bu tür kumaştan dikilen elbiselere de ad aktarması yoluyla *suf* denir olmuştur. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, kumaş-kıyafet ilgisidir.

13. şal: Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Kitâb-ı Cemâli*'de (50b.10) görülen ve Farsça bir alıntı olan *şal* sözcüğünün birincil anlamı “genellikle Hindistan'da dokunan, özel motifleri olan değerli bir yün kumaş”tır (TS: 2200). “Omuzları örtmek için kullanılan geniş atkı” anlamı ise, kumaş-kıyafet ilgisiyle sonradan kazanılan, ad aktarmasına dayalı bir anlamdır.

14. tülbend: Farsçadan alıntıdır. Orta Türkçe döneminin Kıpçak ve Anadolu sahalarında yazılmış metinlerde “sarık, başörtüsü” anlamıyla kullanılmıştır (Bkz. Atalay, 1945: 263; Özkan, 1993: 295).

Tülbent aslında keten ya da pamuk ipliğinden sık ya da seyrek dokunabilen, ince, beyaz bezin adıdır (Bkz. Eren, 1999: 420; Tietze, 2002: 67+0). Sarık ya da başörtüsü ise bu bezin kullanım alanlarından sadece biridir. Zamanla kumaş, kıyafetin kendisini ifade eder hâle gelmiştir. Bu da kıyafet adlarında sıkça gördüğümüz ad aktarması örneklerinden biridir.

II. 2. İşlev-Nesne İlgisiyle Oluşanlar

1. butluk: *Codex Cumanicus*'ta (50b.12) “kemikle kaplanarak yapılan ve vücudun belden aşağısını korumaya yarayan zırh” (Argunşah ve Güner, 2015: 451) anlamıyla kayıtlı olan kelime, Türkçe *but* adına, {+IİK} ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Kelime “zırh” anlamını ad aktarması yoluyla kazanmıştır. “*Butluk* ‘but için, butu koruyan’ (*zırh*)” söz diziminde nesnenin işlevini ifade eden *butluk*, nesnenin kendisini de karşılar hâle gelmiştir. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, işlev-nesne ilgisidir.

2. eliglik: *Divanü Lugati't Türk*'te (153.11) *eliglik* “eldiven, elcik” (Atalay, 2013: 177); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Kitâbü'l-İdrâk*'te (21) *ällik* “eldiven” (Caferoğlu, 1931: 10) şeklindedir. *Eliglik* adlandırmasında

işlev-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması olayı söz konusudur. “*Eliglik* ‘ellik, el için’ (*giyim*)” söz diziminde, sadece giyimin işlevini ifade eden *eliglik*, giyim eşyasının kendisini de karşılar hâle gelmiştir.

3. içlik: Türkçe *iç* “ten ile dış giysiler arası” (*TS*: 1140) köküne {+IİK} ekinin eklenmesiyle türetilen *içlik*, Harezmi Türkçesi metinlerinden *İbni-Mühennâ Lugatı*’nda (166) “astar” (Battal, 1997: 32), Kıpçak Türkçesinde ise “içlik” (Toparlı vd., 2007: 114) anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde kelimenin “iç gömleği, içe giyilen hırka, zıbın vb.” (*DS* VII: 2506) anlamları da vardır.

İçlik adlandırmasında işlev-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması olayı söz konusudur. “*İçlik* ‘giyimin iç tarafına dikilen’ (*kumaş*)”, ya da “*içlik* ‘içe giyilen, iç için’ (*kıyafet*)” söz dizimlerinde, sadece kumaşın ya da kıyafetin işlevini ifade eden *içlik*, kıyafetin kendisini karşılar hâle gelmiştir.

4. kolluk: Kelime, Kıpçak sahası gramer kitaplarından *El-kavânî-nü'l-küllîyye*’de (71b.3) “bileklik” (Toparlı vd., 2007: 152) anlamıyla kayıtlıdır. “*Kolluk* ‘kol için, kola giyilen’ (*giyim*)” söz diziminde işlev ifade eden *kolluk*, *giyim* sözcüğünün dizimden düşmesiyle onun anlamını da üzerine almıştır. Bu adlandırmada işlev-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması söz konusudur.

5. terlik: Türkçe *ter* “derinin gözeneklerinden sızan sıvı” (*TS*: 2327) köküne {+IİK} ekinin eklenmesiyle türetilen kelime, *Dîvânu Lugâtî’t Türk*’te (240) *terlik* “teri emmek için eyerin altına konan örtü” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 872); Harezmi Türkçesi metinlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*’de (235.1) *terlik* “gömlek” (Yüce, 2014: 186); Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Süheyl ü Nevbahâr*’da (223.5, 296.4) *terlik* “terlik” (Cin, 2012: 686) şeklinde geçmektedir. Kelime çağdaş lehçelerde de varlığını devam ettirmektedir: Türkiye Türkçesinde *terlik* “hafif ayak giysisi, takke, başlık” (*TS*: 2331); Türkmen Türkçesinde *derlik* “başlığın altından giyilen ince takke” (*STY*: 251); Kazak Türkçesinde *terlik* “ter emici örtü” (*KTTS*: 779); Tatar Türkçesinde *tirlik* (Gülensoy 2007: 885); Özbek Türkçesinde *terlik* “atın terinin eyer örtüsüne geçmemesi için eyer örtüsünün altına koyulan “kalın parça” (*ÜTİL* III: 73)

Terlik adlandırmasında, işlev-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması söz konusu olmuştur. Yukarıda tanımlanan kıyafetin işlevini ifade eden *terlik* sözcüğü, bu kıyafetin anlamını da üzerine almıştır ve kıyafetin işlevi, kıyafetin kendisini de karşılar hâle gelmiştir.

6. yağlık: Eski Uygur Türkçesinde *yaylıq* “mendil, başörtüsü” (Yunusoğlu, 2012: 177); Harezmi Türkçesi metinlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*’de (226.6) *yağlık* “mendil” (Yüce, 2014: 200); Kıpçak Türkçesi me-

tinlerinden *Et-tuhfetü 'z-Zekiyye*'de (21a.7, 35b.2) *yağlık* “mendil, yağlık” (Atalay, 1945: 280); Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Süheyl ü Nevbahār*'da (260.2) *yağlık* “mendil” (Cin, 2012: 713) şekilleriyle gördüğümüz kelimenin yukarıdaki anlamları ad aktarmasına dayalıdır. *Yağlık*, birincil olarak, “mendil” anlamında kullanılan nesnenin işlevini ifade etmektedir [“*yağlık* “yağı alan, çeken” (*bez*)”]. Nesnenin kendisini de karşılaması, işlev-nesne ilgisiyle oluşan bir ad aktarmasıdır.

7. yağmurluk: “Yünden sıkı dokunmuş yağmur geçirmeyen bir tür giysi, yağmurluk” (Turan, 2001: 172; Altun, 2015: 243) anlamıyla Eski Anadolu Türkçesi dönemi Farsça-Türkçe satırarası sözlüklerinden *Bahşayiş Lugatı*'nde (27b.10) ve *Sihāhu 'l-Acem*'de (60a.3) karşımıza çıkmaktadır. Türkçe *yağmur* “yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı” (TS: 2502) gövdesine {+IIK} ekinin eklenmesiyle türetilmiştir.

Yağmurluk adlandırmasında da, *yağlık*'ta olduğu gibi, işlev-kıyafet ilgisiyle bir ad aktarması söz konusu olmuştur. Yağmurdan koruyan kıyafetin işlevini ifade eden *yağmurluk* sözcüğü, bu kıyafetin anlamını da üzerine almıştır ve kıyafetin işlevi, kendisini de karşılar hâle gelmiştir.

8. yanlık: *Divanü Lugatı 't Türk*'te (45.8) “çoban çantası” (Atalay, 1986: 743) anlamıyla kayıtlı olan kelime, Türkçe *yan* adına, {+IIK} ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Kelimenin “çoban çantası” anlamı ad aktarmasına dayalıdır. “*Yanlık* ‘yan için, yana takılan’ (*çanta*)” söz diziminde nesnenin işlevini ifade eden *yanlık*, nesnenin kendisini de karşılar hâle gelmiştir. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, işlev-nesne ilgisidir.

II. 3. Eylem-Nesne İlgisiyle Oluşanlar

1. bogmak: *Divanü Lugatı 't Türk*'te (466.24) “düğme, gömlek düğmesi” (Atalay, 2013: 99) anlamıyla kayıtlı olan *bogmak*, Türkçe *boğ-* fiiline {-mak} mastar ekinin eklenmesiyle türetilmiş bir eylem adıdır. Eylem-nesne ilgisiyle nesnenin anlamını da üzerine almıştır.

2. çalma: Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde “başörtüsü, sarık, tülbent” anlamlarıyla gördüğümüz *çalma* adı, Türkçe *çal-* “dolamak, sarmak” kökünden türemiştir. Kelime Harezmi Türkçesi metinlerinden *Mukaddimetü 'l-Edeb*'de (94.3, 145.7, 165.7, 184.1) *çalma* “sarık” (Yüce, 2014: 110); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*'ta (51b.4) *çalma* “başörtüsü, tülbent” (Argunşah ve Güner, 2015: 455) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kelime çağdaş lehçelerde de varlığını devam ettirmektedir: Türkiye Türkçesinde *çalma* “başa sarılan sarık” (TS: 489); Kazak Türkçesinde *çalma* “sarık, atkı, şal” (KTTS: 899); Tatar Türkçesinde *çalma* “Müslüman erkeklerin giydiği ince baş giyimi” (TTAS: 404)

Bir eylem adı olan *çalma*, bu eylemin gerçekleşmesi için gereken nesnenin adını karşılamak üzere kullanılmış ve böylece ad aktarması olayı gerçekleşmiştir. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, eylem-nesne ilgisidir. Yani eylem, nesnenin anlamını da üzerine almıştır.

3. keymek: *Giy-* “örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek” (TS: 949) eyleminin adıdır. Kıpçak Türkçesi metinlerinde “elbise, uzun kadın gömleği” (Toparlı vd., 2007: 142-151) anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Bir eylem adı olan *keymek*, bu eylemin gerçekleşebilmesi için kullanılan nesnenin adını karşılamak üzere kullanılmış ve böylece ad aktarması olayı gerçekleşmiştir. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, eylem-nesne ilgisidir. Yani eylem adı, nesnenin anlamını da üzerine almıştır.

4. mükim: Tek örneğine *Divanü Lugat'it Türk'*te (395.17) rastladığımız *mükim* adı, Atalay tarafından “kadın pabucu” şeklinde anlamlandırılmıştır (Atalay, 2013: 416). Clauson, kelimenin Osmanlı Türkçesinde kıyafet anlamıyla kullanılmadığını, “ip çilesi, kat” gibi anlamları karşılamak üzere kullanıldığını ve *bük-* eyleminden geliştiğini ifade etmektedir (Clauson, 1972: 327). #b>#m ve m#>n# değişimleri benzeşme sonucu gerçekleşen fonetik değişimlerdir.

Burada bir eylem adı olarak *mükim*'in (< bük-üm), söz konusu eylem sonucu elde edilen nesnenin adını karşılamak üzere kullanıldığı ve böylece ad aktarması olayının gerçekleştiği görülmektedir. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, eylem-nesne ilgisidir. Yani eylem, nesnenin anlamını da üzerine almıştır.

5. tolama: “Dolama işi”ni ifade eden bir eylem adı olan *tolama*, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde (52.11, 165.11) “dolama, kuşak” (Ergin, 2009: 291) anlamıyla geçmektedir. Eylem adının, nesnenin anlamını da üzerine alması, eylem-nesne ilgisiyle oluşmuş bir ad aktarmasıdır.

6. tügme: Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde bugün bilinen anlamıyla kullanılan *tügme* [< *tüg-* “dügümlemek, bağlamak” (DLT II: 20.15) + -me], “bağlamak, düğümlemek” anlamlarını karşılayan bir eylem adıdır. Eylemin gerçekleşmesi için gereken nesnenin anlamını da üzerine alması, eylem-nesne ilgisiyle oluşmuş bir ad aktarmasıdır.

7. yaşmak: Türkçe *yaş-* “gizlemek, saklamak” (DLT III: 60.14) kökünden türeyen *yaşmak*, Harezmi Türkçesi metinlerinden *Kıyaşü'l-Enbiyâ*'da (29v.12) *yaşmak* “başörtüsü, yaşmak” (Ata, 1997: 716); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Et-tuhfetü'z-Zekiyye*'de (20b.13, 36b.6) *yaşmak* “yaşmak, örtü” (Atalay, 1945: 281); Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Bahşayiş Lügati*'nde (27b.11) *yaşmak* “yaşmak, yüz örtüsü; kapı kanadı, çadır per-

desi” (Turan, 2001: 173) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde varlığını devam ettirmektedir: *yaşmak* “başla birlikte yüzü, ağzı kapatan örtü” (TS: 2548).

Aslında “gizlemek, örtmek, kapatmak” eylemini ifade eden bir eylem adı olan *yaşmak*, zamanla bu eylemi gerçekleştirmek için kullanılan nesnenin anlamını da üzerine almıştır. Aktarmaya konu olan ilgi, eylem-nesne ilgisidir.

II. 4. Malzeme-Ürün İlgisiyle Oluşanlar

1. içik: Türkçe bir kelime olan *içik*, Eski Uygur Türkçesinde üçük “kürk, kürk giysi” (Ölmez, 1992: 47); *Divanü Lugat’it Türk’te* (69.2) *içük* “samur teğın gibi hayvanların derisinden yapılan kürk” (Atalay, 2013: 225); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*’ta (82a.30b) *içik* “kürk” (Argunşah ve Güner, 2015: 718) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla çağdaş lehçelerden sadece Kazakçada varlığını koruyabilmiştir: *işik* “temiz hayvan derisinden yapılan, dışı kumaşla kaplanan, eski Kazak dış giyimi” (KETS XV: 750).

Kelimenin birincil anlamı “kürk”tür, “kürkten yapılmış giysi” anlamları ad aktarması yoluyla sonradan kazanılmış anlamlardır. Aktarmayı oluşturan ilgi malzeme-ürün ilgisidir.

2. kağış: Kelimenin birincil anlamı “bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi”dir (TS: 1364). *Mukaddimetü’l-Edeb*’deki (149.4) “kılıç kayışı, kemer” (Yüce, 2014: 136) anlamı, malzeme-ürün ilgisıyla kazanılan, ad aktarmasına dayalı bir anlamdır.

3. kepez: Kelime ilk olarak Eski Uygur Türkçesi dönemi din dışı metinlerinde “pamuk, yün” (Ayazlı, 2016: 145) anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*’ta (51b.3) *kepes* “şapka, börk, külah” (Argunşah ve Güner, 2015: 500) şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş lehçelerin bir kısmında varlığını devam ettirdiği görülmektedir: Türkiye Türkçesinde *kepez* “gelin başlığı” (TS: 1392); Kazak Türkçesinde *kepeş* “nakışlı, ince ve yuvarlak baş giyimi” (KETS: 627); Tatar Türkçesinde *kepeç* “takke” (Ganiyev, 1997: 189); Çuvaş Türkçesinde *keppes* (Räsänen, 1969: 254)

Kelime, Sanskritçe *kavpāsa*’dan alıntıdır (Ayazlı, 2016: 145). Kelimenin birincil anlamı, aynı zamanda kaynak dildeki anlamı da olan “pamuk, yün” olmalıdır. Türkçeye bu anlamıyla geçtikten sonra, zaman içerisinde pamuk ya da yünden yapılmış baş giyimlerini de ifade eder hâle geldiği anlaşılmaktadır. Yani başlığın yapımında kullanılan hammadde/malzeme, başlığın kendisini de karşılamaktadır. Burada malzeme-ürün ilgisıyla gerçekleşen bir ad aktarması söz konusudur.

4. kiş: Kelime Eski Uygur Türkçesinde *kiş* “samur” (Yunusoğlu, 2012: 387); Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Kutadgu Bilig*’de (4425, 5367, 5825) *kiş* “samur, samur kürk” (Arat, 1979: 260); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*’ta (43a.4) *kiş* “samur” (Argunşah ve Güner, 2015: 506) şekilleriyle kullanılmıştır. Çağdaş lehçelerden Kazak Türkçesinde hayvan adı olarak varlığını korumuştur (Bkz. *KETS VIII*: 645). Kelimenin *Kutadgu Bilig*’de *giy-* eylemi ile birlikte kullanılmasından, kıyafet ifade ettiği anlaşılmaktadır (“*Dünyayı dolaşan bu satıcılar olmasaydı bu kara samur kürkü ne zaman giyerdin*” KB 4425).

Türkçe bir kök olarak kabul edilen *kiş* adında, iki aşamalı bir aktarmadan söz edebiliriz: Kelimenin birincil anlamı bir hayvan adı olarak “samur”dur. Parça-bütün ilgisiyle “samur kürkü”nü ifade etmesi, birinci aşama aktarmadır. Bu aşamanın ardından kelimenin “samur kürkünden yapılan giysi”leri ifade etmesi de başka bir aktarma olayıdır. Bu ikinci aktarma olayının gerçekleşmesinde etkili olan ilgi, malzeme-ürün ilgisidir.

5. kürk: Kelime yoğunlukla, Orta Türkçe döneminin Kıpçak ve Anadolu sahalarında yazılmış metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. *Kitābü’l-İdrāk*’te (80) *kürk* “koyun derisi, kürkü” (Caferoğlu, 1931: 56); Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Sihāhu’l-Acem*’de (61a.2) *kürk* “deri, bazı hayvanların postu” (Altun, 2015: 220) anlamlarıyla kullanılmıştır.

Kürk kelimesinin birincil anlamı “bazı hayvanların giyim eşyası yapmak üzere hazırlanmış postu”dur (Bkz. *TS*: 1563). Ancak zaman içerisinde ad aktarması yoluyla, bu posttan yapılan kıyafetlere de *kürk* denmiştir. Aktarma olayında etkili olan ilgi, malzeme-ürün ilgisidir.

6. salbır: Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan satır arası Farsça-Türkçe sözlüklerden *Bahşayış Lugati*’nde geçen (28b.8) ve “ince çubuk, kıl veya iplikten örülen bir tür ayakkabı, bir tür kar ayakkabısı” (Turan, 2001: 161) şeklinde anlamlandırılan *salbır* adına, diğer tarihî ve çağdaş lehçelerde rastlanmamıştır.

Kelimenin, etimoloji kitaplarımızda açık bir etimolojisi bulunmamaktadır. Bilindiği gibi kıyafet adı türetme yollarından biri de kıyafet yapımında kullanılan malzemelerdir. Yani kıyafetler, yapıldıkları malzemelere göre de adlandırılabilir. Türkçenin tarihî sözlüklerinde, *salbır* kelimesinin kökü olabilecek “dal; kıl; ince ip vb.” anlamlarında kullanılan hiçbir kelimeye rastlanmamıştır. Bu durumda yapılması gereken, Türkçenin ilişkide bulunduğu diğer dillere müracaat etmek olacaktır. Böyle bir kelime Moğolcada, “dal, kol, şube” anlamıyla ve *salbır* şekliyle karşımıza çıkmaktadır (Lessing, 2003: 1033). Yine Moğolca *salbar/salburi*, “kol, dal, filiz, sürgün” anlamlarına gelmektedir (Lessing, 2003: 1033). Kelimenin dilimize Moğolcadan geçtiği değerlendirilmektedir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Moğolca *salbır* “dal” kelimesi, tanımda geçen ayakkabı çeşidinin yapımında kullanılan malzemenin adıdır. Ancak malzemenin, ürünün anlamını da üzerine almasıyla bir ad aktarması gerçekleşmiştir. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, malzeme-ürün ilgisidir.

II. 5. Nitelik-Nesne İlgisiyle Oluşanlar

1. geyesi: Her türlü giyim eşyasını karşılamak üzere kullanılan kelimelerden biri olan *geyesi*, Türkçe *gey-* fiiline {-esi} ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Kelime Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Kitābü'l-İdrāk*'te (86) *käyāsi* “giyesi, elbise” (Caferoğlu, 1931: 47); Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Bahşayış Lugati*'nde (26b.10) *giyesi* “giysi, elbise” (Turan, 2001: 136) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde *geysi*, *geyesi* varyantları da vardır.

Geyesi adlandırmasında, nitelik-nesne ilgisiyle bir ad aktarması söz konusudur. *Geyesi* sözcüğü, “*geyesi* ‘giyilebilir, giyilmeye uygun’ (*nesne*)” söz diziminde nesnenin niteliğini ifade eden bir sıfattır. Nitelik bildiren sözcük, nesnenin anlamını da üzerine almıştır.

2. geyecek: Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Gülistan Tercümesi*'nde (27b.9) “elbise, giyecek, giysi” (Özkan, 1993: 317) anlamlarında kullanılan *geyecek*, aslında “*giyecek* (*nesne*)” söz diziminde nesnenin niteliğini ifade eden bir sıfattır. Yani nesnenin niteliği, nesnenin kendisinin anlamını da karşılamaktadır. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi nitelik-nesne ilgisidir.

3. kedgü/kedgülük: *Kedgü*, Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Matrisimit*'te (31.1) *kedgü* “elbise” (Tekin, 1976: 405); Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Kutadgu Bilig*'de (232, 1636, 2439, 3734, 4441, 4734, 5898) *kedgü* “giyecek, elbise”, *kedgülük* “giyecek” (Arat, 1979: 234); Harezmi Türkçesi metinlerinden *İbni-Mühennā Lugati*'nde (166) *kigü* “giyim” (Battal, 1997: 41) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

{-gü} eki; alet, eşya, araç, nesne vb. adları yapmanın yanı sıra sıfat da yapmaktadır (Bkz. Gabain, 2007: 52). *Kedgü* adlandırmasında *ked-* (> giy-) eylemine gelen {-gü} eki sıfat yapmıştır. “*kedgü* ‘giymek için, giyilecek’ (*nesne*)” söz diziminde nitelik bildiren *kedgü*, dizimden düşen nesnenin anlamını da üzerine almıştır. Her iki adlandırmada da nitelik-nesne ilgisiyle ad aktarması söz konusudur.

4. oprak: Türkçe *opra-* “eskimek” (*DLT I*: 273.18) fiiline {-k} ekinin eklenmesiyle türetilen *oprak*, Eski Uygur Türkçesinde *orpak* “yırtık pırtık, lime lime” (Ayazlı, 2016: 188); Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Atabetü'l-Hakâyık*'ta (330) *ofrag* “elbise” (Arat, 2006: XLIX), *opraq* “el-

bise” (Arat, 2006: L), *Kutadgu Bilig*’de (2564, 3923, 4527) *oprak* “eskimiş, yıpranmış, çürümüş” (Arat, 1979: 343); Harezmi Türkçesi metinlerinden *Mu’înü’l-Mürîd*’de (79.1) *oprak* “elbise, giysi” (Toparlı ve Argunşah, 2014: 246); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*’ta ise (15b.10, 51a.31, 51a.3) *oprak* “giysi, elbise; elbise astarı, astar” (Argunşah ve Güner, 2015: 533) şeklindedir.

Kelimenin birincil anlamı “eskimiş, yıpranmış, eski püskü”dür. Kıyafeti ifade etmesi, nitelik-nesne ilgisiyle sonradan kazanılan ad aktarmasına dayalı bir anlamdır. “*oprak* ‘eski püskü’ (*kıyafet*)” söz diziminde nitelik bildiren *oprak*, *kıyafet* sözcüğünün dizimden düşmesiyle onun anlamını da üzerine almıştır.

II. 6. Parça-Bütün İlgisiyle Oluşanlar

1. kübe: *Codex Cumanicus*’ta (50b.11) “örme zırh” (Argunşah ve Güner, 2015: 519) anlamıyla kayıtlı olan kelimenin birincil anlamı “halka”dır. Nesnenin en küçük parçası olan *kübe*, nesnenin kendisini de karşılar hâle gelerek ad aktarmasına dayalı bir anlama sahip olmuştur. Aktarmanın gerçekleşmesini sağlayan ilgi, parça-bütün ilgisidir.

2. saçak: Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Ettuhfet-üz-Zekiyye*’de (21a.2) “yamalı ve eski elbise” (Atalay, 1945: 233) anlamıyla kayıtlı olan *saçak* sözcüğünün birincil anlamı, “elbisede kumaş kenarlarına dikilen püskül”dür (TS: 1998). Kıyafetin bir parçasının, bütünü ifade etmek için kullanılması, parça-bütün ilgisiyle oluşan bir ad aktarmasıdır.

Sonuç

1. Eski ve Orta Türkçe metinlerinden derlenen 41 kıyafet adı, anlam bakımından değerlendirilmiş, bu kıyafet adlandırmalarında ad aktarması anlam olayının etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sayı, “Eski ve Orta Türkçe Metinlerindeki Kıyafet Adları ve Dil İncelemesi” başlıklı doktora tezimizde tespit ettiğimiz 334 kıyafet adının, yaklaşık %13’üne denk gelmektedir. Bu, her 8 kıyafetten birinin adlandırılmasında ad aktarmasının etkili olması demektir. Nesnelere ve kavramları adlandırmada etkili olabilecek onlarca unsuru düşündüğümüzde bu, hiç de azımsanacak bir sayı değildir.

2. Kıyafet adlarında ad aktarmasının gerçekleşmesinde kumaş-kıyafet, malzeme-ürün, nitelik-nesne, eylem-nesne, işlev-nesne ve parça-bütün ilgileri etkili olmuştur.

3. Aktarma oluşturmada en etkili olan ilgi, kumaş-kıyafet ilgisidir. 14 kıyafet adında kumaş adı, kıyafeti karşılamak üzere kullanılmıştır. Diğer ilgilerin dağılımı ise şu şekildedir: Eylem-nesne ilgisi 7, işlev-nesne ilgisi 8, malzeme-ürün ilgisi 6, nitelik-nesne ilgisi 4, parça-bütün ilgisi 2 kıyafet adının aktarmaya dayalı anlam kazanmasında etkili olmuştur.

Türk anlam bilimi ve sözcük bilimi çalışmalarına katkı sunmak ve adlandırmada ad aktarmalarının önemli bir unsur olduğunu göstermek amacıyla, kıyafet adlarında etkili olan ad aktarmalarının incelendiği bu çalışmada yukarıda ifade ettiğimiz sonuçlara ulaşılmıştır. Unutmayalım ki bu, sadece Eski ve Orta Türkçe dönemleriyle sınırlandırılmış bir çalışmadır. Türk dilinin diğer tarihî ya da çağdaş lehçelerini ele alan, sadece kıyafet adlarıyla ilgili değil, organ adları, araç-gereç adları ya da yer adlarıyla ilgili benzer çalışmaların yapılması hem alanla ilgili literatürün artmasını hem de ad vermede etkili olan unsurların daha net bir şekilde ortaya konmasını sağlayacaktır.

Kısaltmalar: *DS*: Derleme Sözlüğü, *KETS*: Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi, *KTTS*: Qazak Tilinin Tüsindirne Sözdigi, *STY*: Slovar Turkmenskogo Yazıka, *TS*: Türkçe Sözlük, *TTAS*: Tatar Tiliniñ Añlatmalı Süzligi, *ÜTİL*: Üzbek Tilining İzohli Luğati, *YUTS*: Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü

Kaynakça

I. Malzemenin Derlendiği Kaynaklar

- Ali, *Kıssa-yı Yûsuf*, haz. Ali Cin (2011). *Türk Edebiyatının İlk Yusufulu Züleyha Hikayesi Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bahşayış bin Çalıça, *Bahşayış Luğati*, haz. Fikret Turan (2001). *Eski Oğuzca Satırları Tematik Sözlük Bahşayış Luğati, Dilbilim İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. İstanbul: Bay Yayınları.
- Berke Fakih, *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin*, haz. Recep Toparlı (1992). *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cemâlî, *Kitâb-ı Cemâlî*, haz. Meva Bilir (2008). *Kitâb-ı Cemâlî (Gramer-Metin-Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cem Sultan, *Divan*, haz. İ. Halil Ersoylu (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cemaleddin İbni-Mühennâ, *İbni-Mühennâ Luğati*, haz. Abtullah Battal (1997). *İbni-Mühennâ Luğati* (3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Codex Cumanicus*, haz. M. Argunşah ve G. Güner (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Dede Korkut Kitabı*, haz. Muharrem Ergin (2009). *Dede Korkut Kitabı 2, İndeks-Gramer* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ebü Hayyân, *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk*, haz. Ahmet Caferoğlu (1931). *Abû Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- Ed-Dürretü'l-Müdiyye fi'l-Luğati'l-Türkiyye*, haz. Recep Toparlı (2003). *Ed-Dürretü'l-Müdiyye fi'l-Luğati'l-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Edib Ahmed B. Mahmud Yüknekî, *Atabetü'l-Hakâyık*, haz. Reşid Rahmeti Arat (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atabetü'l-Hakâyık* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lügat-it-Türkiyye. (çev. Besim Atalay). (1945). *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lügat-it-Türkiyye*. İstanbul.

Hoca Mesud, *Süheyl ü Nevbahâr*, haz. Ali Cin (2012). *Süheyl ü Nevbahâr (Kenzü'l-Bedâ'î) İnceleme-Metin-Dizin*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Ḥvarizmî, *Mukaddimetü'l-Edeb*, haz. Nuri Yüce (2014). *Ebu'l-Kâsım Cârullâh Maḥmûd Bin 'Omar Bin Muḥammed Bin Aḥmed Ez-Zamaḥşarî El-Ḥvarizmî – Mukaddimetü'l-Edeb, Ḥvarizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası, Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İslâm, *Mu'inü'l-Mürîd*, haz. Recep Toparlı ve Mustafa Argunşah (2014). *İslam Mu'inü'l-Mürîd: İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat'it Türk*. (çev. Besim Atalay). (2013). *Kaşgarlı Mahmud-Divanü Lugat'it Türk* (I. cilt: çeviri; 2. Cilt: dizin) (6. bs.). Ankara.

Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't Türk*, haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu (2015). *Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kitābu fi'l-Fıḫ bi Lisani't-Türkî, haz. Mehmet Emin Ağar (1998). *Kitābu fi'l-Fıḫ bi Lisani't-Türkî (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mahmud bin Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, haz. Aysu Ata (1998). *Nehcü'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mahmûd bin Kâdî-i Manyās, *Gülîstan Tercümesi*, haz. Mustafa Özkan (1993). *Mahmûd b. Kâdî-i Manyās Gülîstan Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Maitrisimit, haz. Şinasi Tekin (1976). *Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidâî Bir Dram, (Burkancılığın Vaibhâşika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: AÜ Yayınları.

Nâşirü'd-Din Bin Burhânü'd-Din Rabğûzî, *Ḳıṣaşü'l-Enbiyâ*, haz. Aysu Ata (1997). *Nâşirü'd-Din Bin Burhânü'd-Din Rabğûzî, Ḳıṣaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları), I, Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Seyf-i Sarâyî, *Gülîstan Tercümesi*, haz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu (1978). *Gülîstan Tercümesi (Kitâb Gülîstan bi't-Türkî)*. İstanbul: Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi.

Sihâhu'l-Acem, haz. Harun Altun (2015). İlk Farsça-Türkçe Sözlüklerden Sihâhu'l-Acem: Karşılaştırmalı İnceleme ve Kelime Dizini. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

II. Yararlanılan Kaynaklar

Akgül, A. (2008). "Bir Mit Olarak Şarabın İcadı ve Anlamı". *Milli Folklor*, 80, 13-20.

Aksan, D. (1987). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 3. Basım. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

- Aksan, D. (1999). *Anlambilim–Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Asâmiddinâva, M. (1981). *Kiyim-Keçäk Nâmlâri*. Tâşkent: Üzbekistân SSR Fân Nâşriyâtı.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, M. (2014). *Dilbilim El Kitabı*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Bayraktar, N. (2017). *Dil Bilimi*. 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Erdem, M. (2014). “Mağrupi’nin Şiirlerinde Metonimi”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1, 1, 55-63.
- von Gabain, A. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). 5. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kerimoğlu, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Koç, O. (2015). “Mehmet Âkif’in Şiir Dili: *Safahat*’ta Metafor ve Metonim Kullanımları”. *Türk Dili*, CIX, 767-768, 382-394.
- Nerlich, B. (2006). “Metonymy”. *Encyclopedia of Language & Linguistics*, Second Edition, Volume Eight, Ed. Keith Brown. Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford, Paris, San Diego, San Francisco, Singapore, Sydney, Tokyo: Elsevier, 108-112.
- Ölmez, M. (1992). “Uygurca üçük ‘kürk’”. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 47-52.
- Saussure, F. de (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. 3. bs., (çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic Categorization-Prototypes in Linguistic Theory*, Second Edition. Oxford: Clarendon Press.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. 2. Baskı. İstanbul: TDAD.
- Tufar, N. (2007). “Türk Dilinde Meronimi”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3, C. 4, 74-79.
- Tufar, N. (2010). *Türk Dilinde Meronimi: Organ Adları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
- Üçok, N. (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual.
- III. Sözlükler**
- Begmetov vd. (2006-2008). *Üzbek Tilining İzohli Luğati (5 Cilt)*. Toşkent: Özbekistan Milliy Ensiklopediyası Davlat İlimiy Neşriyati.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara.
- Ganiyev, F. vd. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.

- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: (Tarihî – Yaşayan Türk Lehçeleri, Anadolu Ağızları ve Altay Dilleri ile Karşılaştırmalı / Etimolojik Sözlük Denemesi)*, (II Cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hazar, M. ve Tarhan, O. (2013). *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Januzaqov, T. (2008). *Qazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Dayk-Press.
- Qazaqstan Pespuvblyıqası Mädeniyet Ministrılgı Til Qomiyteti (2011). *Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi*, (15 Cilt), (Ed. A. İsqaqov ve U. Nurgeldi). Almatı.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. İstanbul: Sümerbank Kültür.
- Lessing, F. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük* (2 Cilt). (çev. Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamzayeva M. Ya. vd. (1962). *Slovar Turkmenskogo Yazıka*. Aşhabad: İzdatelstvo, Akademii Nauk Turkmenskoy SSR.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (çev. İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalai-Ugrilainen Seura.
- Steingass, F. (1998). *A Comprehensive Persian-English Dictionary, Including the Arabic Words and Phrases To Be Met With in Persian Literature*. (First Edition 1892-New Reprint 1998). Lebanon: Librairie du Liban Publishers.
- Tatarstan Respublikası Fenner Akademiyası G. İbrahimov İsimindėgi Til, Ēdebiyat Hēm Sēngat İnstıtutı (2005). *Tatar Tiliniñ Añlatmalı Sözligi*. (Baş Red. F. Ganiyev). Kazan: Matbugat Yortı Nēşriyatı.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK (1963-1982). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (I-XII Cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati-Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*. (I. Cilt A-E) (I. Baskı). İstanbul-Wien: Simurg Kitapçılık-Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Tietze, A. (2009). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati-Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*. (II. Cilt: Zweiter Band F-J). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Vasmer, M. (1987). *Etimologičeskiy Slovar' Russkogo Yazıka* (I-IV). Moskva: Progpes.
- Yunusoğlu, M. K. (2012). *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Summary

There are several ways to name objects, concepts, events or states. For example, we can use a borrowing word to name an object that has just entered our lives or call it with our own words. One of these naming ways is to use the names of objects that are related to each other from various angles. This meaning event called metonymy in linguistic tradition is defined as “without use of a concept to describe a concept that is related to another through”. There is a considerable amount of metonymic nomenclature in the vocabulary of the Turkish language. The use of word *boyun*, which is a Turkish organ name, in the meaning of “dress collar” or the word *Beştepe*, which is a Turkish place name, in the meaning of “presidential authority” are the first examples come to mind. In this context, the significant amount of metonymic nomenclature is also seen in clothing names. When clothing names used in different periods of the Turkish language are studied in terms of lexical-semantic, a significant part of them seem to be influenced by the phenomenon of metonymy.

The subject of this article is the metonymic clothing names in the texts of the Old and Middle Turkish periods. The material used in the article is taken from twenty-four different texts of Old and Middle Turkish periods, including literary and instructive texts and dictionaries. In the first part of the article, opinions related to metonymy are given. According to general opinion, in metonymies the meaning of one of the words used in the same syntactic sequence is transferred on the other word in the sequence. But there must be a relation like internal-external, part-whole, creation-creator between the words used in this sequence. For example in the sentence “Çayı ocağa koy.” (Put the tea on the stove) has been made a transfer by container-content relation.

There are some similarities and differences between metaphor and metonymy, which is one of the most studied meaning events in traditional and modern linguistics. The relations between the words are used in both meaning events. In metaphor, this relation is mostly “similarity”. But in metonymies, other than similarity such as part-whole, creation-creator, internal-external are used.

In Turkish linguistics tradition is metonymy usually known as *ad aktarması*, *adaktarımı*, *düzdeğişmece* or *mecâz-ı mürsel*. These different names cause a confusion of terms. Although the definitions and examples given are similar to each other, this term confusion creates the perception that these are different concepts.

In the second part, the names of clothes based on metonymy in the Old and Middle Turkish texts are analyzed. In this part, the clothing names seen in the texts of Old and Middle Turkish periods are classified according to the relation that creates the naming. According to this classification this has been seen that *fabric-clothing*, *material-product*, *quality-object*, *action-object*, *function-object* and *part-whole* relations are effective in the naming of clothing.

The most effective relation creates the clothing names is fabric-clothing relation. In fourteen clothing names were used the fabric names to refer to the

clothes. For example *aba*. The word *aba* has got Arabic origin and its primary meaning is “coarse fabric from wool”. But over time, the word *aba* has been used to refer to clothing made of this fabric such as trousers, jackets, raincoats, vests, robes and slippers. The other example is *şûf*. The word *şûf* has got Arabic origin and its primary meaning is “fabric from goat hair”. But over time, the word *şûf* has been used to refer to clothing made of this fabric.

After the fabric-clothing relation, function-object relation is located in the second place. In this relation, in a syntactic sequence, the word that signifies the function of the object is used to refer to the object itself. For example *butluk*. The primary meaning of the word *butluk* is “for leg; something that keep the legs”. The meaning of “an armor that keeps the legs” is metonymic.

After the function-object relation, action-object relation is located third place. In this relation, a verb name is used to refer to the object that necessary for this act. For example *keymek*. First of all *keymek* is a verb name and its meaning is “to wear”. But it is used to refer to the object that is necessary for wearing. Therefore the meaning of “dress; long women’s shirt” is metonymic.

In material-product relation, the material of the clothing is used to refer to the clothing. For example *kürk*. The primary meaning of *kürk* is “animal pelt”. But over time, the word *kürk* has been used to refer to clothing made of this material.

The other relations are quality-object relation and part-whole relation. In quality-object relation, the word that signifies the quality of the clothing is used to refer to the clothing itself. In part-whole relation, the word that signifies the part of the clothing is used to refer to clothing itself.

The relations that create the naming and the clothing names are as follows:

fabric-clothing relation: *aba, ağı, altınlu kemha, çekmen, çuha, destar, diba, kabā, kars, kilim, palās, şûf, şal, tülbind*

function-object relation: *butluk, eliglik, içlik, kolluk, terlik, yağlık, yağmurluk, yanlık*

action-object relation: *bogmak, çalma, keymek, mükim, tolama, tügme, yaşmak*

material-product relation: *içik, kağış, kepez, kiş, kürk, salbir*

quality-object relation: *geyesi, geyecek, kedgü, oprak*

part-whole relation: *kübe, saşak*

Within the scope of our work twenty four texts of the Old and Middle Turkish periods written in different types like literary, didactic, dictionary etc. have been searched. As a result of research, it was found that metonymy has been effective in clothing names.